

УДК 347.167:614.251.2

Галина Миронова,кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

ПРАВО ЛІКАРЯ НА ВІДМОВУ ВІД ЗДІЙСНЕННЯ ЗАКОННОГО АБОРТУ З МІРКУВАНЬ СОВІСТІ

У статті поставлено завдання дослідження нового правового інституту — відмови від здійснення абортів з міркувань совісті в рамках надання законної медичної допомоги. Обґрунтовується необхідність підтвердити право на заперечення з міркувань совісті разом з обов'язком держави забезпечити доступ пацієнтів до своєчасної легальної медичної допомоги.

Ключові слова: медичне втручання, заперечення з міркувань совісті, законний аборт, права жінок.

Проблема заперечення лікаря з міркувань совісті в рамках надання законної медичної допомоги пов'язана із ситуаціями, коли переконання лікарів стають на заваді їхньої готовності виконувати окремі види медичних втручань. Такі моральні переконання частіше за все пов'язані із релігією, яку вони сповідують. Здебільшого практика відмови з міркувань совісті стосується здійснення штучного переривання вагітності, репродуктивних технологій та призупинення життєзабезпечувальних процедур для невиліковних хворих.

В Україні наукових досліджень з питань реального стану практики відмови медичного персоналу від надання медичної допомоги з особистих переконань та існуючих проблем правового регулювання такої практики не проводилося у зв'язку із відсутністю гостроти ситуації. Але із розвитком релігійної свідомості та зростанням цінності індивідуалізації приватного життя така проблема обов'язково постане. Тому мету запропонованої статті автор убаचाє у постановці завдання дослідження нового для країни правового інституту, зокрема актуалізації проблеми теоретичних та прикладних засад правового регулювання відмови лікаря від здійснення абортів з особистих переконань.

Право на заперечення з міркувань совісті за міжнародними правовими стандартами

Практика заперечення медичних працівників з міркувань совісті є хоча й розповсюдженою у сучасному мультикультурному середовищі, але небезспірною. Її оцінка залежить від різноманітних правових та соціальних чинників в умовах національного культурного контексту. Аргумент на користь врахування міркувань совісті полягає в тому, що медичні працівники мають визнані міжнародною спільнотою права людини, зокрема такі, як право на свободу совісті та на особисту автономію.

Так, міжнародним та європейським правом визнане право людини на свободу релігії, совісті та думки, а також обов'язок держави поважати це право. На європейському рівні ст. 9 Європейської конвенції з прав людини [1] гарантує право на свободу думки, совісті та релігії. Однак це право не є абсолютним та підлягає обмеженням, «що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Безпосередньо право лікаря на відмову від здійснення абортів закріплене у п. 6 Декларації Всесвітньої медичної асоціації стосовно медичного абортів [2], згідно з яким у тому випадку, «коли особисті переконання не дозволяють лікарю здійснити медичний аборт, він повинен направити пацієнтку до компетентного колеги».

Стурбованість міжнародних медичних організацій та органів Ради Європи викликає неврегульованість відповідної практики, а також той факт, що відмова лікарів може становити перешкоду для доступу жінок до законної медичної допомоги. У зв'язку із чим актуально постає проблема збалансованості прав та обов'язків учасників правовідносин з надання медичної допомоги, зокрема: права на свободу совісті, вимог стосовно відповідальності професії та прав пацієнтів на отримання якісної законної медичної допомоги.

У контексті розв'язання даної проблеми Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалила Резолюцію «Право на заперечення з міркувань совісті при наданні легальної медичної допомоги» № 1763 (2010) [3]. Цим документом ПАРЄ закликає держави європейської спільноти гарантувати право лікаря на відмову здійснювати аборт, викидень або евтаназію на підставі власних заперечень совісті. У тексті Резолюції наголошується: «Жодна особа, лікарня або установа не повинна бути примушена, притягнута до відповідальності або дискримінована в будь-якій формі через відмову від виконання, надання допомоги у здійсненні або проведенні абортів, здійснення викидня у людини або евтаназії чи будь-якої дії, яка може призвести до смерті людського плоду або ембріона, з будь-якої причини». Разом з цим Асамблея вказує на небезпеку, що нерегульоване використання заперечення з міркувань совісті може неспіврозмірно вплинути на права жінок у сфері надання медичної допомоги — особливо тих, які мають низькі доходи або мешкають у сільській місцевості.

ПАРЄ звертає увагу європейських держав на взяті зобов'язання щодо забезпечення доступу до легальної медичної допомоги та захисту права на здоров'я, а також, разом із цим, — на зобов'язання щодо забезпечення права на свободу дум-

ки, совісті і релігії медичних працівників. З огляду на це ПАРЄ закликає держави—учасниці Ради Європи впровадити чіткі правові правила, що регулюють практику заперечень з міркувань совісті з боку медичних працівників, які одночасно дозволять забезпечити захист і реалізацію прав осіб, які звертаються з метою отримати легальні медичні послуги.

Керівні правила Ради Європи

У європейському правовому середовищі ведеться робота з легалізації інституту заперечення з міркувань совісті та напрацьовані керівні правила стосовно практики відмови від здійснення законного абортів [4].

1. *Заперечення з міркувань совісті застосовується до осіб, але не до організації.* Згідно з нормами міжнародного права право на свободу совісті і релігії є індивідуальним правом, і тому такі заклади, як публічні лікарні, не можуть претендувати на це право. Медичні заклади як державні або комунальні структури повинні надавати законні медичні послуги на умовах доступності і публічності.

2. *Право на заперечення з міркувань совісті застосовується до медико-санітарних працівників, які безпосередньо виконують втручання.* У своєму рішенні у справі «Пішон і Сажу проти Франції» [5] Європейський суд з прав людини доводить, що застосування заперечення з міркувань совісті не є необмеженим. Суд постановив, що фармацевти, які відмовлялися продавати контрацептиви, не мали права нав'язувати свої релігійні переконання іншим. Суд пояснив, що право на свободу релігії, як сфера індивідуальної свідомості, не завжди гарантує право поводитися публічно за канонами своєї віри. Суд заявив, що до тих пір, поки продаж контрацептивних засобів у аптеках є законним, заявители не мали права надавати переваги власним релігійним віруванням та нав'язувати їх іншим як виправдання своєї відмови продавати такі товари.

3. *Право на заперечення з міркувань совісті застосовується тільки до виконання процедур, але не до надання інформації.* Навіть якщо лікар заперечує проти

надання певних процедур, він зобов'язаний надати правдиву та безсторонню інформацію про доступні та законні методи, в тому числі ризики, наслідки та альтернативи лікування для того, щоб пацієнт мав можливість зробити інформований вибір. З цією метою лікар зобов'язаний надати необхідні діагностичні послуги, зокрема обстеження для виявлення дефектів плоду незалежно від того, чи вплинуть результати такого обстеження на рішення пацієнта. Крім того, лікар у будь-якому разі повинен особисто зустрітися з пацієнтом та впевнитися, що він має достатню інформацію про параметри доступного втручання, а також у разі необхідності надати пацієнту друковані матеріали стосовно медичних втручань, проти яких лікар добросовісно заперечує.

Невиконання юридичного обов'язку щодо інформованості хворих може спричинити згубні наслідки для пацієнтів. Так, у 2003 р. Верховний суд Великої Британії [6] звинуватив доктора, який внаслідок своїх релігійних переконань не попередив пацієнтку про підвищений ризик для народження дитини із синдромом Дауна та наявні пренатальні скринінгові діагностики таких аномалій, у недбалому виконанні обов'язків. Суд зазначив, що на підхід лікаря до обов'язку про інформування пацієнтки значно вплинула його віра у католицьку доктрину. Доктор, набожний католик, навмисно уникав обговорювання із вагітними жінками можливості використання скринінгу для виявлення аномалій плоду. Він запевняв позивачку, що її вік «злегка підвищував» ризик для аномалій плоду. Суд, зрештою, дійшов висновку, що лікар, надавши таку оцінку існуючого ризику, ввів пацієнтку в серйозну оману, враховуючи свідчення експертів про те, що ризик пренатальних аномалій значно збільшується у віці, в якому перебувала позивачка. В результаті ненадання лікарем такої істотної інформації, пацієнтці не було надано можливості зробити відповідальний вибір про подальше виношування вагітності, враховуючи реальний ризик, що дитина може народитися із синдромом Дауна.

4. *Механізми нагляду та оскарження* відіграють істотну роль у забезпеченні того, щоб практика заперечення з мірку-

вань совісті здійснювалася у законний спосіб. Крім того, не можна переоцінити необхідність своєчасних апеляційних процедур, оскільки зволікання через обтяжені судові процедури у вирішенні спорів, пов'язаних із репродуктивним здоров'ям, може спричинити катастрофічні наслідки, такі, як смерть або інвалідність. Наприклад у рішенні у справі «Тисяч проти Польщі» [7] Європейський суд з прав людини стверджував, що держави повинні забезпечити доступ до послуг законної медико-санітарної допомоги та створити механізми оскарження для жінок, які позбавлені такого доступу. В даному випадку пацієнтці було відмовлено у здійсненні абортів, незважаючи на ризики для погіршення зору. В результаті пологів вона стала інвалідом. Суд дійшов висновку, що «позивачці не було надано ефективного механізму, який дозволяв би встановити, чи відповідає її ситуація умовам, за яких дозволено медичний аборт».

Право лікаря на добросовісну відмову від здійснення абортів у світлі українського законодавства

Українським законодавством відмова лікаря від здійснення абортів з міркувань совісті прямо не передбачена. Так, згідно з нормою ст. 34 Основ законодавства України про охорону здоров'я «лікар має право відмовитися від подальшого ведення пацієнта, якщо останній не виконує медичних приписів або правил внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я, за умови, що це не загрожуватиме життю хворого і здоров'ю населення. Лікар не несе відповідальності за здоров'я хворого в разі відмови останнього від медичних приписів або порушення пацієнтом встановленого для нього режиму». Отже, відмова лікаря можлива: по-перше, у випадку невиконання пацієнтом медичних приписів або правил внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я; по-друге, відмова лікаря від подальшого ведення пацієнта не повинна загрожувати життю хворого та здоров'ю населення.

Подивимося, які правові підстави для відмови лікаря від здійснення законного

аборту з міркувань совісті доктринально наявні на сьогоднішній день у законодавстві України.

1. Загальні засади цивільного законодавства: неприпустимість свавільного втручання в сферу особистого життя; свобода договору; справедливість, добросовісність, розумність (пункти 1, 3, 6 ст. 3 Цивільного кодексу України).

2. Право на повагу до гідності і честі (ст. 297 ЦКУ).

3. Право та індивідуальність, а також на вільний вибір форм та способів прояву своєї індивідуальності, якщо вони не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства (ст. 300 ЦКУ).

4. За нормою ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» «кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті. Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культу, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання. Здійснення свободи сповідувати релігію або переконання підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод інших громадян, встановлені законом і відповідають міжнародним зобов'язанням України». Відмова лікаря від здійснення абортів за релігійними переконаннями в широкому контексті може підпадати під дію передбаченого Законом права «відкрито виражати» своєї релігійні переконання. Також право на «здійснення свободи сповідувати релігію або переконання» можна трактувати в аспекті відмови від дій, які суперечать релігійним переконанням.

5. За нормою ст. 38 Основ законодавства України про охорону здоров'я «Кожний пацієнт, який досяг чотирнадцяти років і який звернувся за наданням йому медичної допомоги, має право на вільний вибір лікаря, якщо останній може запропонувати свої послуги». Як видно, у конструкції цієї статті міститься застереження «якщо останній може запропонувати свої послуги». Очевидно,

законодавець не закладав у це застереження правової можливості заперечення лікаря з міркувань совісті, однак, враховуючи засадничі принципи цивільного законодавства (ст. 3 ЦКУ) та норми статей 297 та 300 ЦКУ, лікар може спробувати довести, що не може запропонувати свої послуги щодо здійснення абортів, реалізуючи свої передбачені законом суб'єктивні права на свободу релігії, гідність та вільний прояв своєї індивідуальності.

Також існує «Примірне положення про лікаря-акушера-гінеколога акушерського (гінекологічного) відділення» [8], яким встановлено вичерпний перелік основних завдань лікаря-акушера-гінеколога, до яких не належить штучне переривання вагітності. Не встановлено також і заборону на відмову від здійснення абортів.

Враховуючи наведені норми та принципи, що діють у вітчизняному законодавстві, відмова від здійснення абортів (за винятком невідкладних випадків) не є протиправним актом. Проте відмова лікаря від здійснення абортів з міркувань совісті майже не зустрічається у вітчизняній медичній практиці. Звісно, стримуючу роль відіграють відсутність правового механізму та загроза відповідальності за статтями 139 «Ненадання допомоги хворому медичним працівником» та 140 «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником» Кримінального кодексу України.

Висновки

Право лікаря на заперечення з міркувань совісті передбачено сучасними правовими та медичними стандартами. Зокрема міжнародним та європейським правом визнане право людини на свободу релігії, совісті та думки, а також обов'язок держави поважати це право.

Українським законодавством юридичне право лікаря на відмову від здійснення абортів з міркувань совісті прямо не передбачено. Хоча на доктринальному рівні окремі положення вітчизняної нормативної бази можна пристосувати для обґрунтування права лікаря на відмову від здійснення абортів, все ж така практика в Україні є цілком не врегульованою.

З огляду на вказане існує потреба у розробленні як теоретичних засад, так й юридичних засобів для правового регулювання інституту заперечення з міркувань совісті в рамках надання законної медичної допомоги. Це дозволить ефек-

тивно гарантувати повагу до прав та інтересів як постачальників медичних послуг, так і пацієнтів, які бажають отримати якісну законну медичну допомогу.

ПРИМІТКИ

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Electronic resource] // Council of Europe. — URL : http://conventions.coe.int/?pg=Treaty/Translations/Translations_ukr.htm.

2. Декларація стосовно медичного абортів, прийнята 24-ю Всесвітньою медичною асамблеєю (Осло, 1970) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/990_009.

3. Resolution 1763 (2010) The right to conscientious objection in lawful medical care [Electronic resource] // Council of Europe, 2010. — URL : <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta10/eres1763.htm>.

4. Аналіз керівних правил здійснено на основі матеріалів Доповіді ПАРС «Доступ жінок до законної медичної допомоги: проблема неврегульованого обмеження у зв'язку із посиланням на застереження з міркувань совісті [Electronic resource] // Council of Europe. — URL : http://translate.google.com/translate?hl=ru&rurl=translate.google.com.ua&sl=en&tl=uk&u=http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefAMListing_E.asp.

5. «Пишон и Сажу против Франции» («Pichon and Sajous v. France»), Решение № 49853/99 [Electronic resource] // European Court of Human Rights. — URL : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?#{"dmdocnumber":\["680925"\],"itemid":\["001-43011"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?#{).

6. Аналіз керівних правил здійснено на основі матеріалів Доповіді ПАРС «Доступ жінок до законної медичної допомоги: проблема неврегульованого обмеження у зв'язку із посиланням на застереження з міркувань совісті [Electronic resource] // Council of Europe. — URL : http://translate.google.com/translate?hl=ru&rurl=translate.google.com.ua&sl=en&tl=uk&u=http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefAMListing_E.asp.

7. «Тисяк против Польши», Решение № 5410/03/ Европейский суд по правам человека // Бюллетень Европейского суда по правам человека. — 2005. — № 7. — С. 32—33.

8. Примірне положення про лікаря-акушера-гінеколога акушерського (гінекологічного) відділення (затверджене наказом МОЗ № 620 «Про організацію надання стаціонарної акушерсько-гінекологічної та неонатологічної допомоги в Україні» від 29.12.2003 р. [Електронний ресурс] // Ліга закон. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TF001647.html.

Миронова Галина. Право врача на отказ от производства законного аборта по соображениям совести.

В статье ставится задача исследования современного правового института отказа от производства аборта по соображениям совести в рамках предоставления законной медицинской помощи. Обосновывается необходимость подтвердить право на возражение по соображениям совести наряду с обязанностью государства обеспечить возможность своевременного доступа к законным медицинским услугам.

Ключевые слова: медицинское вмешательство, возражение по соображениям совести, аборт, права женщин.

Myronova Galyna. The right to refuse from legal abortion on conscientious objection.

The article is devoted to the research of the modern legal institute of the right to refuse from abortion on conscientious objection in lawful medical care. The need to affirm the right of conscientious objection together with the responsibility of the state to ensure that patients are able to access lawful medical care in a timely manner are proved in the article.

Key words: medical interference, conscientious objection, legal abortion, women's rights.